



<https://liar.ui.ac.ir/?lang=en>

Literary Arts

E-ISSN: 2322-3448

Document Type: Research Paper

Vol. 15, Issue 2, No.43, Summer 2023, pp.81- 102

Received: 03/04/2022

Accepted: 05/07/2022

The Effect of Women's Capital on the Role of Domination in the Story of *Khosrow and Shirin* Based on Pierre Bourdieu's Theory of Action

Zahra Noormohamadi Najafabadi

Ph.D. student, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Letters, University of Isfahan, Isfahan, Iran
noormohamadi33010@yahoo.com

Shahrzad Niazi *

Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Faculty of Letters, University of Isfahan, Isfahan, Iran
shahrzad_niazi@yahoo.com

Abstract

Khosrow and Shirin of Nezami is one of the well-known Persian verses in lyrical literature. In this story, there are four women with various capitals. They, through the conflicts of the story, confront special situations and unavoidably apply their capital toward their benefits. This research is an interdisciplinary study using references and library documents. This descriptive-analytical study analyzes the cause and quiddity of the pendulum (variation) of the lovers' dominance in the mentioned verses from the sociological viewpoint using Pierre Bourdieu's theory of action. Based on this theory, we can analyze different patterns of productivity of each of the characters according to their capital types and show the role of the capital arena and the mental orientation of woman in their life. In this study, the quadruple capitals of Bourdieu which involve financial capital, cultural capital, social capital, and symbolic capital were analyzed in line with the four prominent women of the verse (Mahin Banoo, Shirin, Maryam, and Shekar). The findings show that women possessing different quadruple capitals are active in different fields and are present in dominant parts, but because of the unbalanced capitals and ineffective use of them, none of them except Shirin attain consistency.

Keywords: *Khosrow and Shirin*, domination, women.

Introduction

The principle in applying a theory should be achieving the new different interpretive results and methodically a systematic precise reading of the text so that the addressee attain a new categorization through which the work analysis would be more enjoyable for him/her in a way that he/she can achieve in readers'

*Corresponding author

noormohamadi33010@yahoo.com, 2023. The influence of the women's capital on the role of domination in the story of *Khosrow and Shirin* based on the Pierre Bourdieu's theory of action. *Literary Arts*, 15(2), 81-102.



2322-3448 © University of Isfahan

This is an open access article under the CC BY-NC-ND/4.0/ License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).



<https://doi.org/10.22108/LIAR.2022.132980.2130>



<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20088027.1402.15.2.5.0>

middle to irrr aae ii //rrr kwwlgge in eeyyigg tttt .. “rrr e rre rrtill ss tttt tee wmmi” s rll e in RRrt ing and exPublicationing their characters. However, the strength of the concept in these studies was always ambiguous and without any examples and the researcher could not exPublication the clear prominent causes of the events. For the first time, Pierre Bourdieu, one of the famous sociologists, noticed this social concept in the capital of the people and theorized it as financial, social, cultural, and symbolic capital. According to B... ii ’’ e eefiii tiaaa aaaa iiiii vi... ddd dddtt y rr jj cct tiii r cctinn in tee fr m ff tsss e frrr ttt trr TTT Te acceptance of this approach has been validated to the extent that some consider it imPublicationive in all fields of social sciences. This theory is regarded as the action theory. There are critics against this approach; however, it is considered a kind of norm in the capital analysis of individuals and societies. Another important point with a humanitarian approach which is suggested in this theory is that in spite of the fatalistic viewpoint that believes human fate is affected by supernatural powers, life is not anything but the action of individuals and cccitt iss in tee fill .. Tee ttt rrr s ff tee rrr rttt tyyv vva alll idd tii s vittttttt in wmmi” s aaii tll aaalysis in narrating *Khosrow and Shirin* to analyze the actions of the characters based on the kind of capital they apply to achieve their goals.

Materials and Methods

The methodology in this study is comparative analytic in a way that the content of the lyrical verse of Nezami (*Khosrow and Shirin*) has been analyzed based on the social viewpoint of Pierre Bourdieu. Other related books written by Pierre Bourdieu used as references are *Distinction* (2020) and *Lesson About Lesson* (2019).

Research Findings

Ciiii rrr igg Brrr ii ’’ s vittttttt t tee imrrr tcce ff wmmi” cœaii tll in *Khosrow and Shirin*’s rreess ff domination has been studied. Although recently wom”’ s cctiss rgrr ii gg tiii r aaii tll vvve een aaalyzdd in several stories, the women in *Khosrow and Shirin* have not been analyzed. This study introduces the women characters of the verse (Shirin, Maryam, Shekar, and Mahin Banoo) and analyzes them from the viewpoint of social action and domination of the prominent women characters in the story.

The findings show that these women with various capitals enjoy acting in different fields and are present in the dominant part of the fields, but because of the unbalanced capitals and ineffective use of them, none of them except Shirin attain consistency. Symbolic Capital is the capital that dignifies and respects its owner like having a charismatic character and enjoying the situations related to religious, ethnical, and organizational power, and the situations following reverence. Symbolic capital is attributed to any possession and capital .wvii gg ttt rr ll , ficccc ill , ll tr ll , dddcccill . Ciiii rrr igglBrrr ii ’’ s vittttttt tymlll ic aaii tll is ttt ii ng but financial and cultural when it is recognized and formalized.

Discussion of Results and Conclusion

Classification of the quadruple capitals of Bourdieu in this verse tells us that Maryam uses all of her capitals in role contention and the story field in order to be the first lady of Iran. On the other hand, Shekar does not have enough capital, and each of her financial, social, cultural, and symbolic capital is less than Maryam and Shirin. On the other side, we have Shirin and her art and her talent in recognizing fields and rivals. She is a skillful antagonist. Maryam has the same capitals and perceptive art as her. Shirin, for the first time, meets Khosrow in spring, which is the symbol of purity, and uses the lord as her cultural dignity capital. She applies her last symbolic and cultural capital (i.e. her innocent spirit) to warm the stabbed lifeless body of Khosrow with her fresh blood, and ultimately, in the last field, she pays with her dignity for the good fame and fidelity to the grandeur of the dynasty. Thereby she made herself eternal in the lyrical literature of the world.

تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه در داستان خسرو و شیرین براساس نظریه کنش پی‌یر بوردیو

زهرا نورمحمدی نجف‌آبادی، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

z.nourmohammadi3010@yahoo.com

شهرزاد نیازی*، استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد نجف‌آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف‌آباد، ایران

niazi_60@yahoo.com

چکیده

خسرو و شیرین حکیم نظامی از منظومه‌های مشهور فارسی در حوزه ادبیات غنایی است. در این داستان، چهار زن با سرمایه‌های متنوع وجود دارد. این چهار زن در کشاکش داستان با موقعیت‌های خاصی روبه‌رو می‌شوند و در سیر داستان ناگزیرند از سرمایه‌ها در جهت منافع خود بهره‌برند. این پژوهش در یک مطالعه بینارشته‌ای با استفاده از منابع، اسناد و ابزار کتابخانه‌ای به روش توصیفی - تحلیلی، چستی و چرایی نوسان سلطه عشاق در منظومه‌های یادشده را از منظر جامعه‌شناسی و برپایه آرای پی‌یر بوردیو بررسی می‌کند. براساس نظریه کنش پی‌یر بوردیو می‌توان الگوهای متفاوت بهره‌وری هریک از شخصیت‌ها را از انواع سرمایه‌هایشان بررسی کرد و نشان داد که میدان سرمایه و گرایش‌های ذهنی این زنان چه نقشی در زندگی آنان ایفا می‌کند. سرمایه‌های چهارگانه بوردیو عبارت‌اند از: سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی، سرمایه اجتماعی و سرمایه نمادین. در این پژوهش، این چهار سرمایه در باب چهار زن مهم منظومه، یعنی مهین بانو، شیرین، مریم و شکر بررسی می‌شوند. یافته‌ها نشان می‌دهد این زنان با سرمایه‌های چهارگانه‌ای که در اختیار دارند، در میدان‌های گوناگون، کنشگری دارند و در بخش مسلط میدان‌ها حضور می‌یابند؛ اما به دلیل نامتوازن بودن سرمایه‌ها و ناکارآمدی در کاربست آنها، به‌جز شیرین هیچ‌یک توفیق پایداری نمی‌یابد.

کلید واژه‌ها: منظومه خسرو و شیرین؛ نظریه کنش پی‌یر بوردیو؛ سرمایه‌های چهارگانه؛ سلطه؛ زنان

*مسئول مکاتبات

نورمحمدی نجف‌آبادی، زهرا. (۱۴۰۲). تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه در داستان خسرو و شیرین بر اساس نظریه کنش پی‌یر بوردیو. *فنون ادبی*. ۱۵ (۲)، ۸۱-۱۰۲.

۱۰۲



۱- مقدمه

اعتبار نظریه زمانی آشکار می‌شود که بتواند در فرایند تحلیل روایت، گرهی بگشاید یا روشنگری‌ای بکند که پیشتر در بررسی‌های بدون منظر، رخ ننموده است. در خیل عظیم تحلیل‌هایی که در پرتو نظریه‌ای ساخت و پرداخت شده‌اند، به‌جرات می‌توان گفت کمتر چنین هدفی تحقق یافته است. یکی از دلایل مخالفت منتقدان نظریه‌های ادبی دقیقاً در همین نکته نهفته است؛ چنانکه اگر توضیح نظریه از مبانی نظری حذف شود و کلیدواژه‌های آن در خلال متن تحلیلی نیاید، نتیجه‌ای از آن به دست می‌آید که در موقعیت معمول تحقیق نیز به دست می‌آید؛ به شرطی که سؤال پژوهشگر بر رسیدن به چنان پاسخی متمرکز می‌بود. پس اصل در کاربست نظریه، باید رسیدن به نتایج متفاوت، روشنگر و بدیع باشد.

حال درباره منظومه خسرو و شیرین پیشتر در زمینه نقش زنان در روایت و تبیین شخصیت آنان مقالاتی داشته‌ایم و دریافته‌ایم که برخی از زنان قدرت لازم برای رسیدن به اهداف خود را داشته‌اند و برخی خیر؛ اما همواره در این تحقیقات، قدرت مفهومی گنگ و بی‌مصادق بوده است و محقق نمی‌توانسته است دلایل بارز و برجسته مصادیق قدرت را تبیین کند. پی‌یر بوردیو، از جامعه‌شناسان مکتب فرانکفورت، برای نخستین‌بار این مفهوم اجتماعی را در سرمایه‌انسانی افراد دید و به نظریه‌پردازی در این زمینه پرداخت و آن را به سرمایه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سرمایه نمادین صورت‌بندی کرد. براساس تعریف بوردیو از سرمایه‌ها، شخص و جامعه کنش‌های خود را در قالب این‌الگوی چهارگانه نمایان می‌کنند. مقبولیت این نظریه تا بدان حد اعتبار یافته است که برخی آن را مؤثر بر همه علوم اجتماعی می‌دانند. این نظریه همانند دیگر نظریه‌ها منتقدانی دارد؛ اما عمدتاً این مدل چهارگانه را همچون پارادایمی معتبر پذیرفته‌اند و با توجه بر نظریه کنش، آن را نوعی معیار (استاندارد) برای تحلیل اعمال سرمایه‌ای اشخاص و جامعه می‌دانند.

نکته مهم دیگری که با رویکردی انسان‌گرایانه (اومانستی) در این نظریه طرح می‌شود، آن است که برخلاف نگاه تقدیرگرایان که معتقد بودند سرنوشت انسان‌ها متأثر از دخالت نیروهای ماوراءالطبیعه است، امروز از پس چنین نگاهی، زندگی چیزی به‌جز کنش فرد و کنش اجتماعی در میدان عمل نیست.

نویسندگان مقاله حاضر، در تحلیل سرمایه زنان در روایت خسرو و شیرین این منظر را برگزیده‌اند تا کنش شخصیت‌ها را براساس نوع سرمایه‌ای بررسی کنند که آن را به کار می‌گیرند تا به اهدافشان برسند. زنان این داستان کلاسیک نمونه‌ای از همه منظومه‌های کهن به شمار می‌آید.

پرسش مهمی که ما را بر آن داشت تا چنین پژوهشی را به انجام برسانیم این است که «در داستان خسرو و شیرین، سرمایه‌های چهارگانه زنان مدنظر بوردیو (سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین) چه نقشی در هژمون (سلطه)، کامیابی یا ناکامی عشاق داشته است؟».

فرضیه مهم نیز این است که می‌توان در داستان خسرو و شیرین، تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه را براساس نظریه کنش پی‌یر بوردیو، بر شخصیت‌ها و کلیت داستان خسرو و شیرین (در جایگاه «نمونه‌نما» بی‌از جامعه معاصر خلق این آثار) منطبق و بررسی کرد.

۱-۱ پیشینه پژوهش

به‌تازگی کنشگری زنان از منظر سرمایه‌های آنان، در چند داستان بررسی شده است؛ اما زنان منظومه خسرو و شیرین (شیرین، مهین‌بانو، مریم و شکر) نقد نشده است. با این حال، پژوهش‌های زیر که بیشتر در دهه نود انجام شده، به قرار زیر است:

حسینی و سالارکیا در سال (۱۳۹۲) مقاله‌ای با عنوان «بررسی تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه در رمان رؤیای تبت براساس نظریه کنش پی‌یر بوردیو» نوشته‌اند که در آن به تشریح انواع سرمایه در شخصیت‌های رمان می‌پردازند.

گلمرادی، فقیهی و فاضلی (۱۳۹۳) در مقاله «نقد جامعه‌شناسانه سرمایه‌های زنان در رمان قصهٔ ته‌مین» محمد محمدعلی براساس نظریهٔ انواع سرمایه‌پی‌یر بوردیو» به این نتیجه می‌رسد که در فضای اجتماعی این رمان هیچ سرمایهٔ متقارنی برای زنان وجود ندارد. آنان فقط با تکیه بر یک بُعد از سرمایه‌شان، در میان خود، به تخاصم آشکار و پنهان می‌پردازند؛ در همین محیط برای جای‌گیری در قدرت منازعه می‌کنند و به فرادست و فرودست تقسیم می‌شوند. اگرچه در فضاهای خرد زنانه، مادرانی با «قدرت پدران» دیده می‌شوند، در فضای کلان اجتماعی سرمایه‌های تثبیت‌شده، کلان و گسترده متعلق به مردان است و زنان قصه، حتی ته‌مین، در جوار آنها حاشیه‌ای بر متن تلقی می‌شوند؛ در واقع، داستان به‌نوعی آگاه یا ناخودآگاه در بازتولید فرادستی مردان و فرودستی زنان در عرصه‌ها تجربه‌ای عینی و کلیدی به دست می‌دهد.

گلمرادی در سال ۱۳۹۴ در مقاله «نقد جامعه‌شناختی سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی زنان در رمان دل فولاد اثر منیرو روانی‌پور براساس نظریهٔ انواع سرمایه‌پی‌یر بوردیو» نیز به بررسی نظریهٔ کنش بوردیو، ولی با انتخاب دو نوع سرمایه به تحلیل رمان دل‌فولاد پرداخته است. وی به این نتیجه می‌رسد که سرمایهٔ اقتصادی زنان سیری منفی دارد. در تولید و بازتولید سرمایهٔ نمادین با بحران ناباروری روبه‌رو هستند و سرمایهٔ اجتماعی‌شان نیز در معرض خشونت قرار دارد. فقط سرمایهٔ فرهنگی زنان در این رمان در حدی محدود روندی پویا را نشان می‌دهد.

حسینی و گلمرادی (۱۳۹۵) در مقاله «نقد جامعه‌شناسانه سرمایه‌های شخصیت‌های زن در رمان نیمهٔ غایب براساس نظریهٔ انواع سرمایهٔ پی‌یر بوردیو» نیز به این پرداخته‌اند که در این رمان زنان چه استراتژی‌هایی برای تولید و بازتولید، انباشت و حفظ سرمایه‌ها برمی‌گزینند و در چه جاهایی سرمایه‌های منفی، «حفره‌های ساختاری» و «تله‌های اجتماعی» مانع قدرت گرفتن آنان در میدان رقابت می‌شود و به نتیجهٔ مشابه تحلیل گلمرادی (۱۳۹۴) می‌رسند.

مشفق و دوستی (۱۳۹۶) به «بررسی جامعه‌شناختی رمان پرندهٔ من اثر فریبا وفی، براساس نظریهٔ عمل‌پی‌یر بوردیو» پرداخته‌اند. در این تحقیق قهرمان به‌واسطهٔ مسئلهٔ میدان‌ها و عادتواره‌ها، آغاز و پایان زندگی را نمی‌تواند روشن و امیدوارانه ترسیم کند. نبود سرمایهٔ اقتصادی، تعلق وی به میدان خشونت‌بار مردانه، از او تصویری ناموفق در رمان می‌سازد. بااینکه او از سرمایهٔ اجتماعی نسبی برخوردار است، ناهماهنگی بین انواع سرمایه‌ها موجب شکستش در برابر تمایلاتش می‌شود.

۲- مبانی نظری

پیش از ورود به بحث، لازم است الگوی سرمایه‌ای پی‌یر بوردیو به قدر ضرورت تشریح شود. پی‌یر بوردیو (Pierre Bourdieu, 1930-2002)، جامعه‌شناس فرانسوی، عضو مکتب فرانکفورت با ارائهٔ نظریهٔ کنش و مدلی از انواع سرمایه، از قرن بیستم تا آغاز قرن بیست‌ویکم مفاهیم تازه‌ای را وارد ادبیات جامعه‌شناسی کرد که در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی، قابلیت طرح یافته‌اند. او در نظریهٔ کنش به سرمایه، انباشت سرمایه، آثار و پیامدهای کاربست سرمایه، سرمایهٔ نمادین و دیگر جنبه‌های سرمایه‌ای پرداخته است. از نظر بوردیو، واقعیت شبکه‌ای از روابط است و افراد با برخورداری از سرمایه‌هایشان در برساخته‌ای به نام «فضای اجتماعی» کنشگری دارند. چکیدهٔ آرای بوردیو دربارهٔ منظر این پژوهش برای ورود به بحث به‌صورت موجز بیان می‌شود.

۲-۱ میدان عمل

آنگونه که شوارتز می‌گوید: میدان شامل موقعیت‌هایی می‌شود که نسبت به هم تعریف می‌شوند؛ زیرا تفکر میدانی متضمن تفکر رابطه‌ای می‌شود (Swartz, 1977: 119). توسلی به نقل از بوردیو میدان را قسمت و جزئی از جهان اجتماعی می‌داند؛ این جهان اجتماعی به‌طور مستقل عمل می‌کند و در هر جامعه‌ای میدان‌های گسترده‌ای همانند میدان سیاسی، هنری، دانشگاهی، رسانه و نظایر آن وجود دارد. به اعتقاد وی، میدان شامل فضای زندگی اجتماعی است که آهسته و کم‌کم از

یکدیگر مستقل شده و در طول زمان بر محور روابط اجتماعی تشکیل شده‌اند. افراد در میدان‌های مختلف در اجتماع فعالیت دارند و توان و استعداد‌های خود را عرضه می‌کنند (توسلی، ۱۳۸۳: ۲۳). همچنین میدان قدرت، بخش فوقانی میدان طبقات اجتماعی را به خود اختصاص می‌دهد. «میدان نظام ساخت‌یافته موقعیت‌هایی است - که توسط افراد یا نهادها اشغال می‌شود که ماهیتش تعریف‌کننده وضعیت آن برای دارندگان این موقعیت‌هاست» (جنگینز، ۱۳۸۵: ۳۵)؛ بنابراین، میدان قدرت در فضای اجتماعی بسیار تأثیرگذار است. همچنین همانند فرامیدان، اصل سازمان‌دهنده تمایز و منازعه در میدان‌هاست و طبقه اجتماعی مسلط را طراحی می‌کند.

۲-۲ کنش

کنش برابر است با میدان به‌اضافه منش. کنش پیامد رابطه بین منش و میدان است.

۳-۲ منش

منش نظامی از طبایع فرد است که عادت‌واره‌ها را نیز شامل می‌شود.

۴-۲ سرمایه

سرمایه بسته به قلمروی تعریف می‌شود که در آن کاربست دارد یا استفاده می‌شود. از نظر جامعه‌شناسان، مجموع دارایی‌های مالی و غیرمالی که امکان دسترسی به آنها موجود باشد، سرمایه به شمار می‌رود. پی‌یر بوردیو، جامعه‌شناس فرانسوی، انواع سرمایه را شامل سرمایه اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و نمادین می‌داند. او در نظریه کنش به سرمایه سیاسی نیز پرداخته است. در این مبحث سرمایه سیاسی را ذیل سرمایه نمادین در نظر خواهیم داشت و در تعاریف سرمایه، همان سرمایه چهارگانه بوردیو را شرح داده و نقش این سرمایه‌ها را در کنشگری و سلطه شخصیت‌های برجسته زن در منظومه خسرو و شیرین بررسی خواهیم کرد.

۱-۴-۲ سرمایه اقتصادی

منظور مبادله‌ای است که از جهان عینی و ذهنی در راستای حداکثرسازی سود یا به عبارت دیگر، مبتنی بر منافع شخصی است (بوردیو، ۱۳۸۹: ۱۳۴). سرمایه اقتصادی مانند زمین، دارایی، نیروی کار و چیزهایی است که ارزش و جنبه مادی دارد که در تنظیم روابط اجتماعی و انتخاب‌ها نقش مهم ایفا می‌کند.

۲-۴-۲ سرمایه فرهنگی

بوردیو سرمایه فرهنگی را به سه دسته متجسد، عینیت‌یافته و نهادینه‌شده تقسیم می‌کند. برای دسته اول، ویژگی‌های پایدار جسمی و فکری، برای دسته دوم کالاهای فرهنگی و برای سومین دسته، مدارک تحصیلی را مثال می‌زند (همان: ۱۴۷-۱۳۷). سرمایه فرهنگی، خاستگاه فرهنگی، خانوادگی و آموزشی دارد؛ برآیند تعلیم و تربیت است که تسهیلات، قابلیت‌های فرهنگی، هنری، بیانی و کلامی را در بر می‌گیرد. این سرمایه نیز نقش مهمی در تعامل با جامعه و تثبیت موقعیت فرد دارد.

۳-۴-۲ سرمایه اجتماعی

سرمایه اجتماعی جمع منابع واقعی یا بالقوه‌ای است که در نتیجه ایجاد شبکه‌ای از روابط کمابیش نهادینه‌شده‌ای مانند شناخت متقابل و آشنایی شکل گرفته‌اند. این شبکه نیز محصول راهبرد سرمایه‌گذاری فردی یا جمعی، آگاهانه یا ناآگاهانه است و هدف آن، بازتولید روابط اجتماعی است که در درازمدت یا کوتاه‌مدت از آنها استفاده می‌شود (همان: ۱۴۹-۱۴۷)؛ به عبارت دیگر، خانواده، دوستان، آشنایان، بستگان و همه کسانی که در شبکه اجتماعی ما قرار می‌گیرند و می‌توان در هنگام لزوم به آنها تکیه کرد، سرمایه اجتماعی ما را شکل می‌دهند.

۴-۴-۲ سرمایه نمادین

ارزش ذاتی آثار هنری، دانش و درک حقیقت، اشرافیت، اصالت و مسائلی از این دست، شامل سرمایه‌های نمادین فرد می‌شود (گرنفل، ۱۳۸۹: ۱۷۲). این نوع سرمایه، سرمایه‌ای است که دارنده آن عزت‌مند و محترم می‌شود؛ مانند داشتن

شخصیت کاریزما و برخورداری از موقعیت‌هایی که برآمده از اقتدار دینی، قومیتی، سازمانی و داشتن موقعیت احترام‌برانگیز است (رامین، ۱۳۸۷: ۶۰۸). سرمایه نمادین، سرمایه‌ای است که افراد حقیقت آن را درک نمی‌کنند و جنبه مادی و ملموس ندارد؛ اما آن را به رسمیت می‌شناسند.

۳- بحث اصلی

بورديو بهره‌مندی از ویژگی‌های تعالی‌بخش ادبیات را نفی نمی‌کند؛ اما از نظر او، ادبیات را باید از حالت متعالی و تاریخی خارج کرد و مانند یک پدیده مادی و دنیوی درک کرد تا بتوان به کُنه آن پی بُرد. او ادبیات را محصول ساختار اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی دوره تولید و پیشاتولید آن می‌داند. باورمندی به همین نگرش موجب شده است تا آثار کلاسیک فراوانی با این رویکرد به بوته نقد و تحلیل درآیند. این پژوهش با توجه به نگاه بورديو، به مطالعه اهمیت کاربست سرمایه زنان داستان خسرو و شیرین در فرایند سلطه پرداخته است. در ادامه، معرفی شخصیت‌های زن منظومه و تحلیل آنان از منظر کنش اجتماعی و انواع سرمایه بیان می‌شود.

۳-۱ شیرین

شیرین شخصیت اصلی داستان است؛ شخصیتی پویا و کنشگر که به‌خاطر کنش‌های اجتماعی تغییر و تحولات عمده مهمی را رقم می‌زند. نظامی در شعرش شیرین را اینگونه معرفی می‌کند:

پری‌دختی پوری بگذار ماهی به زیر مقنعه صاحب‌کلاهی
شب‌افروزی چو مهتاب جوانی سیه‌چشمی چو آب زندگانی
رخش نسرين و بويش نیز نسرين لبش شیرین و نامش نیز شیرین
(نظامی، ۱۳۷۶: ۱۵۵)

شیرین دختری از نزاری آرامی مغرب ایران بود، (شاهدختی دلربا، زیبا و آزاده که پاکدامنی در سرشت او نهاده شده است. رفتار سنجیده شیرین، باعث سرآمد شدن شخصیت و نام شیرین در فرهنگ و ادب ایرانی می‌شود. شیرین نمونه‌ای از زنان خردمند و رایمند است. «شیرین نه تنها از برتری‌های مادی خسرو پرویز چیزی کم ندارد، بلکه در جلال معنوی و اخلاقی، خسرو را تحت الشعاع خود قرار می‌دهد» (زرین کوب، ۱۳۸۶: ۱۰۸):

بسا رعنا زنا کاو شیرمرد است بسا دیبا که شیرش در نورد است
(نظامی، ۱۳۷۶: ۴۲۴)

مهین بانو خردمندانه شیرین را پند می‌دهد و شیرین هم به نصیحت‌ها و پندهای عمه‌اش گوش فرا داده و به آنها پای‌بند است. مهین بانو در این پند تنها زیبایی شیرین را در نظر ندارد؛ بلکه حلوای شیرین افزون‌بر زیبایی او، استعاره از دیگر سرمایه‌های شیرین نیز هست که عمه دانا و خردمند بر آن است شیرین به‌رایگان این سرمایه‌های هنگفت را در اختیار خسرو قرار ندهد. شیرین در میدان و موقعیت، از این پند شمیرا (مهین بانو) بهره می‌گیرد و آگاهانه سرمایه‌هایی را که در اختیار دارد، برای ارتقای موقعیت خویش به کار می‌برد:

بسا باده که در ساغر کشیدند به جرعه ریختنش چون چشیدند
تو خود دانی که وقت سرفرازی زناشویی بهست از عشقبازی
چو شیرین گوش کرد این پند چون نوش نهاد این پند را چون حلقه در گوش
(نظامی، ۱۳۷۶: ۱۲۱)

۲-۳ سرمایه اقتصادی شیرین

شیرین سرمایه‌های اقتصادی متنوع، هنگفت و گاه نادری دارد؛ سیم و زر و گنج‌خانه کافی، کنیزکان بسیار و بی‌نظیر، کاخ‌ها و مالکیت سرزمینی، ملک و پادشاهی، بادپای اسطوره‌ای شب‌دیز و اسب خاص گلگون، بخشی از سرمایه‌های او هستند. شیرین درحالی‌که قدر سرمایه‌هایش را می‌داند، به‌موقع و به‌جا و برای افزایش سلطه حاضر است همه را در مسیر اهداف خود خرج کند. بنا دارد عنقای بلند آشیانی باشد که به بند هرکس نیاید:

تهدیدست ایمن است از دزد و طرّار	بود سرمایه‌داران را غم بار
نه هر بازی تواند کردند صید	نه آن مرغم که بر من کس نهد قید
ز شورستان نیابد شهد شیرین	گر آید خسرو از بتخانه چین
ز تیزی نیز گلگون را رگی هست	اگر شب‌دیز توسن را تکی هست
رطب‌های مرا مریم سرشته است	و گر مریم درخت قند کشته است
مرا نیز از قصب سربند شاهی است	گر او را دعوی صاحب‌کلاهی است
که جان شیرین کند مریم کند و نوش	نخواهم کردن این تلخی فراموش

(همان: ۲۰۵)

۳-۳ شب‌دیز اسب افسانه‌ای

یکی از سرمایه‌های اقتصادی شیرین شب‌دیز است. این اسب به‌لحاظ ماهیت اسطوره‌گی‌اش (امتزاج سنگ و مادیان) به سرمایه‌های نمادین شیرین ارتقای منزلت می‌دهد:

به گشن آید تکاور مادیانی	ز دشت رم گلّه در هر قرانی
در او سنبند چو در سوراخ خود مار	ز صد فرسنگی آید بر در غار
به رغبت خویشتن بر سنگ ساید	بدان سنگ سیه رغبت نماید
خدا گفتی شگفتی درپذیرد	به فرمان خدا زو گشن گیرد
ز دوران تک برود وز باد رفتار	هر آن کرّه کزان تخمش بود بار
که شب‌دیز آمده‌ست از نسل آن سنگ	چنین گوید همیدون مرد فرهنگ

(همان: ۵۷)

شیرین مانند رستم و رخش، با شب‌دیز پیوندی از بن‌جان یافته است؛ همچنان‌که رستم خداوند رخش است، شیرین خداوند شب‌دیز است. شیرین در میدان اشرافیت قرار دارد که جزئی از میدان اجتماعی دو طرف اصلی داستان (شیرین و خسرو) است. وی این سرمایه اقتصادی و نمادین را مانند رهاوردی رونمایی می‌کند و با بخشیدن اسب خود به خسرو در میدان اشرافیت و سخاوتمندی هم، بالادست معشوق خود قرار می‌گیرد. او با این کار خسرو را خداوند شب‌دیز می‌کند؛ اما همین سخاوتمندی شاهانه، موقعیت و میدان را به نفع او متعالی می‌کند و اثر افزایشی سلطه‌اش را بسط می‌دهد.

بر آخر بسته دارد رهنوردی	کز او در تک نیابد بادگردی
سبق برده ز وهم فیلسوفان	چو مرغابی نترسد ز آب طوفان
به یک صفرا که بر خورشید رانده	فلک را هفت میدان بازمانده
به گاه کوه‌کنند آهنین سم	گه دریا برییدن خی‌زران دم
زمانه گردش و اندیشه رفتار	چو شب کارآگه و چون صبح بیدار

نهاده نام آن شبرنگ شبدیز
بر او عاشق‌تر از مرغ شب‌آویز
یکی زنجیر زر پیوسته دارد
بدان زنجیر پایش بسته دارد
نه شیرین‌تر ز شیرین خلق دیدم
نه چون شبدیز شبرنگی شنیدم
(همان: ۵۴-۵۳)

۴-۳ سرمایه اجتماعی شیرین

شیرین در میان جامعه، پایگاه اجتماعی والایی دارد. دامنه پایگاه اجتماعی‌اش تا عاشق دیگر او امتداد دارد که جوانی صنعتگر به نام فرهاد است. شیرین از هوشمندی و تربیت خانوادگی خود و سرمایه‌های اجتماعی‌اش نهایت بهره‌مندی را می‌برد و به خسرو می‌گوید چندین نفر در یک دل نمی‌گنجد. از همین روی، از خسرو می‌خواهد که هر دو فقط از آن یکدیگر باشند. خسرو عهدشکنی می‌کند و سراغ مریم می‌رود؛ در نتیجه او از سرمایه اجتماعی‌اش بهره می‌گیرد و سراغ فرهاد می‌رود تا در میدان، بازی هر پاره‌سنگی که خسرو در کفه ترازو می‌گذارد، سنگی بگذارد:

به گل چیدن بدم در خار ماندم
به کاری می‌شدم دربار ماندم
چو خود بد کردم از کس چون خروشم
خطای خود ز چشم بد چه پوشم
یکی را گفتم این جان و جهانست
جهان بستد کنون در بند جانست...
ترازو را دو سر باشد نه یکسر
یکی جو در حساب آرد یکی زر
ترازویی که ما را داد خسرو
یکی سر دارد آن هم نیز پر جو
دل‌م زان جو که خرباری ندارد
به غیر از خوردنش کاری ندارد
نمانم جز عروسی را در این سنگ
که از گنج کرده باشندش به نیرنگ
(همان: ۲۰۱)

۵-۳ سرمایه فرهنگی شیرین

«هنر دارندگی است و برای عموم انسان‌ها به‌عنوان یک سرمایه فرهنگی مورد درک و تأیید است» (بوردیو، ۱۳۸۹: ۱۵۵). هنر و مهارت شیرین در چوگان از سرمایه‌های فرهنگی اوست. او از این سرمایه در بازی چوگان با شاه استفاده می‌کند و هم‌ترازی و گاه هژمونی خود را به رخ شاه می‌کشد و در میدان چوگان، از این سرمایه خاص که کمتر کسی از آن برخوردار بوده است، برای خود موقعیت‌های هم‌تراز و گاه برتر می‌سازد.

ز یک سو ماه بود و اخترانش
ز دیگر سو شوه و فرمانبرانش
گوزن و شیر بازی می‌نمودند
تذرو و باز غارت می‌ربودند
گاهی خورشید بردی گوی و گه ماه
گاهی شیرین گرو دادی و گه شاه...
بی‌با تا بامدادان، ز اول روز
شویم از گنبد پیروزه پیروز
(نظامی، ۱۳۷۶: ۱۲۵-۱۲۱)

قدرت زبان‌آوری و توان مجاب‌کنندگی که از سرمایه‌های فرهنگی است، در خلال داستان و در «میدان زبان» به کار شیرین می‌آید. او هوش میدان‌شناسی بالایی دارد. در معرفی خویش از زبان نکبسا، هوش و هنر موسیقایی خود را به‌ظرافت به کار می‌بندد؛ ذره‌ای از اصالت هدف - رام کردن خسرو در منش و میدانی که خود او تعریف می‌کند - و نیز ذره‌ای از کنش رقبا غافل نیست. پیوسته در حال موقعیت‌شناسی و موقعیت‌سازی است. او بر اثر درک درونی از میدان - که برآمده از هم‌ترازی و جایگاه شاهانگی‌اش با خسرو است - درمی‌یابد که چگونه باید خسرو را رام خود کند و در یک فرصت‌شناسی فرهنگی، مرگ

مریم را فرصت مغتنمی برای پاسخ‌دادن به تعزیتی می‌شمارد که خسرو در مرگ فرهاد به او داده است. پس هنرمندانه و با گشاده‌زبانی، در قالب تعزیتی بر «سوگ»، نهال «ظفر» می‌کارد:

گر آهویی ز صحرا رفت، بگذار	که در صحرا بود زین جنس بسیار
وگر یک دانه رفت از خرمن شاه	فدا بادش فلک با خرمن ماه
گلی گر شد، چه باید دید خاری؟	عوض باشد گلی را نوبه‌اری
بتی گر کسر شد، کسری بماناد	غم مریم مخور، عیسی بماناد

(همان: ۲۷۱)

سرمایه فرهنگی، در قالب‌های فکری یا عملی، امتیازهایی مانند عزت‌نفس و گاه جاه‌طلبی پدید می‌آورد (بورديو، ۱۳۹۹: ۷۶۰). شیرین به سبب سرمایه فرهنگی خود، عزت‌نفس، اعتمادبه‌نفس و جاه‌طلبی شاهانه دارد؛ همچنان‌که گفته آمد، هنر دیگر شیرین، میدان‌شناسی و رقیب‌شناسی هوشمندانه اوست. خسرو برای رسیدن به شیرین، رقیبی چون فرهاد دارد و پس از آنکه به لطایف‌الحیل نمی‌تواند او را از میدان به در کند، به خشونت نمادین اشرافیت متوسل می‌شود که حذف‌اندیشی است و صورت مسئله را پاک می‌کند. از آن‌سو، شیرین هم رقیبی زبردست چون مریم دارد که او نیز، همانند خود، میدان‌شناسی و رقیب‌شناسی فراست‌مندانه و سرمایه‌های هم‌تراز دارد. او مریم را به لحاظ زندگی در مقام شاهدخت و جایگاه یاریگری و تاج‌بخشی پدر - پادشاهش، به‌درستی رقیب اصلی خود و نیز شکر را رقیبی دیگر می‌شناسد. اگرچه از منظر اشرافیت و میدان و موقعیت، شکر را هم‌تراز خود نمی‌داند، متوجه ترفندهای دلبرانه او نیز هست و شکر را نیز دست‌کم نمی‌گیرد. پس برای ایجاد سلطه در میدان، همه سرمایه‌هایش را به کار می‌برد.

۳-۶ سرمایه نمادین شیرین

«مهارت و هنر، از سرمایه‌های فرهنگی است؛ اما این سرمایه فرهنگی در شرایط خاص به یک سرمایه نمادین تبدیل می‌شود» (بورديو، ۱۳۸۹: ۱۵۵). شیرین از این سرمایه ذاتاً فرهنگی و ارتقایافته به نمادین، بهترین بهره را می‌برد. می‌توان گفت هنر اصلی شیرین استفاده بهینه از همین نکته است که در شمای اتوریته جلوه‌گر می‌شود.

به تعبیر بورديو، اشخاص متأثر از ساختارهای اجتماعی و سرمایه فرهنگی دارای نوعی اقتدار و اعتبار می‌شوند که سرمایه نمادین نامیده می‌شود (همان). شیرین اقتدار (اتوریته) شاهی دارد؛ محبوب قلب‌هاست؛ عدالت‌خواه است؛ در دوران ولیعهدی، جامعه انتظار پادشاهی او را می‌کشد؛ اینها از سرمایه‌های بارز نمادین اوست و در ایجاد سلطه نقش ممتاز ایفا کرده است.

مطابق دیدگاه بورديو، در ادوار گذشته، پادشاهی، دربار شاهی، عدالت‌خانه شاهی، حوزه قضایی پادشاه و شخص شاه و نایب‌الحکومه‌ها از طریق ساختار و پذیرش عامه و اجتماع، دارای نوعی برجستگی و مقبولیت می‌شدند که سرمایه نمادین آنان تلقی می‌شد. شیرین در آن دوره که ولیعهد شمیرا (مهین بانو) است و در دوره‌ای که شاه سرزمین پدری خود و سپس شهبانوی ایران‌زمین شده است، پیاپی از ضرب افزایشی این اتوریته یا سرمایه نمادین برخوردار بوده و به بهترین وجهی از آن استفاده کرده است:

شکرلفظان لبش را نوش خوانند	ولیعهد مهین بانوش دانند
پررویوان کزان کشور امیرند	همه در خدمتش فرمان‌پذیرند
ز مهترزادگان ماه‌پیکر	بود در خدمتش هفتاد دختر
به خوبی هر یکی آرام‌جانانی	به زیبایی دلاویز جهانی

(نظامی، ۱۳۷۶: ۵۳-۵۲)

شیرین خردمندی خود را از مهین بانو آموخته است. ضمن اینکه تحت تربیتی از نوع شاهزادگان قرار گرفته است که اصول رفتارهای نجیب‌زادگی را به آنان می‌آموزند؛ بنابراین، پس از آگاهی مرگ مریم مدتی صبر می‌کند؛ سپس درباره مریم با خسرو به گفت‌وگو می‌پردازد:

ولیک از کار مریم تنگدل بود که مریم در تعصب سنگدل بود
ملک را داده بُد در روم سوگند که با کس در نسا زد مهر و پیوند
چو شیرین از چنین تلخی خبر یافت نفس را زین حکایت تلختر یافت
(نظامی، ۱۳۷۶: ۱۸۲)

در بره‌های که افول قدرت، برهم خوردن نظم و کاهش جایگاه اشرافیت شیرین، موجب تضعیف موقعیتش در میدان شد، او به درستی فهمید که این خدشه به جایگاه اشرافیت و تقلیل شاهزادگی‌اش به موقعیت‌سازی دیگری نیاز دارد:

بـرآوردی مـرا از شـهریاری کنون خواهی که از جانم برآری؟
من از بی‌دانشی در غم فـتادم شدم خشک از غم، اندر نم فـتادم
در آن جان گر ز من بودی یکی سوز به گیسو رفته‌می راهش شب و روز
(همان: ۲۰۰)

کنیزکان که حلقه نخست تقدیس شیرین هستند، از سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی شیرین به شمار می‌روند. شیرین نزد آنان نوعی قدسیّت یافته است. این قدسیّت به سرمایه نمادین او بدل شده است. تبدیل سرمایه اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی به سرمایه نمادین، یکی از مهم‌ترین دستاوردهای تعاملی انواع سرمایه به شمار می‌آید:

همه آراسته با رود و جامند چو مه منزل به منزل می‌خرامند
(همان: ۵۳)
همه در گرد شیرین حلقه بستند چو حالی بر نشست او، برنشستند
به صحرائی شدند از صحن ایوان به سرسبزی چو خضر از آب حیوان
(همان: ۷۴)

ساختار صورت‌های میدان و کنش‌های شیرین نشان می‌دهد که وی عاشقی هوشمند است و با استفاده از ارزش افزوده‌ای که پندها و خردمندی‌های مهین‌بانو در وی ایجاد کرده است، مستعد کاریست مجموع سرمایه‌های خویش (اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین) برای هم‌نوگرایی منطقی و اخلاقی شده است. او با کاربردی کردن همه سرمایه‌های خود، قدرت سامان‌بخش و کارآمدی و قابلیت‌مندی فراهم می‌آورد که فرجام آن رسیدن به مقصود و ازدواج با خسرو است. شیرین به کمک اجتماع سرمایه‌ها و قدرت زیبایی، بر عادت‌واره‌های نابجای خسرو مثل تنوع‌طلبی در عاشقی غالب می‌شود. او نخستین بار در چشمه که نماد پاکی است، به دید خسرو می‌آید. این موقعیت مکانی در نخستین دیدار، خود نماد پاکی درون شیرین نیز هست. پس اوست که خسرو را با عشقی پاک تا جهان آخرت همراهی می‌کند. توصیف شیرین در چشمه از ماندگارترین ابیات این منظومه است:

عروسی دید چون ماهی مهیا که باشد جای آن مه بر ثریا
نه ماه آینه سیماب‌داده چو ماه نخشب از سیماب زاده
در آب نیلگون چون گل نشسته پرندی نیلگون تا ناف بسته
همه چشمه ز جسم آن گل اندام گل بادام و در گل مغز بادام
(همان: ۸۰)

در این میان شاپور، گاه میدان‌های دیگری خلق می‌کند. شیرین خودآگاه و ناخودآگاه پاره‌ای از میدان‌های نوبنیاد شاپور را می‌شناسد. شاپور که مطابق کهن‌الگوهای کارل گوستاو یونگ، نقش پیر خردمند را دارد، در جایگاه راهنما برای ایجاد وصلت

بین خسرو و شیرین، ایفای نقش می‌کند. او در این کار در پی دو هدف مهم است: نخست، خدمتگزاری به ولی‌نعمت خویش، آن هم در جایگاه راهنما؛ دوم، رسیدن به مقامی شایسته که پس از ازدواج شیرین با خسرو این مهم، یعنی رسیدن به مقام پادشاهی ارمن تحقق می‌یابد. در واقع، شیرین سرمایه پادشاهی‌اش را نیز در میدان رقابت خرج می‌کند تا خسرو تحول یافته و وفادار به همسر را از آن خود کند.

چنانکه لوکاج می‌گوید: «در هر اثر خلاقانه بزرگی شخصیت‌ها در کنش متقابل فراگیر و چندوجهی با یکدیگر، با جامعه و با مسائل بزرگ جامعه خود تصویر شده‌اند» (لوکاج، ۱۳۹۴: ۷۵)، شخصیت‌های اصلی آثار نظامی نیز چنین ویژگی‌هایی دارند. میلر نیز معتقد است: در یک کنش اجتماعی برای میل به عدالت اجتماعی باید دو اصل آزادی برابر و برابری فرصت‌ها حفظ شود (میلر، ۱۳۹۰: ۱۲۹). اینگونه است که شیرین در دوره ولایت‌عهدی، آزادی برابر و فرصت‌های برابری برای حضور در میدان‌ها ندارد؛ مهین‌بانو در برابرش در جایگاه بازدارنده‌ای قد علم می‌کند؛ اما شیرین به بازدارندگی‌ها اعتنا نمی‌کند؛ سوار بر شبدیز تیزپای، به سوی مداین می‌رود و در اغلب اوقات با هوشمندی که ناشی از سرمایه فرهنگی اوست، میدان‌های تازه‌ای خلق می‌کند و سرمایه‌هایش را برای پیروزی در آن میدان‌ها به کار می‌بندد.

۷-۳ مریم

مریم در منظومه خسرو و شیرین نظامی مظلوم‌ترین چهره داستان است که ناخواسته در صحنه ظاهر می‌شود. چون خسرو پرویز به قصد جنگ با بهرام چوبین، از قیصر روم کمک خواسته است، قیصر ضمن وعده تاج و تخت به درخواست او جواب می‌دهد. خسرو بعد از باز پس گرفتن تاج و تخت، محبتش را از مریم دریغ می‌کند و او اگرچه با مریم ازدواج کرده است (ازدواج سیاسی)، دل در گرو عشق شیرین دارد. بدعهدی خسرو نسبت به سوگند و پیمانی که به مریم و قیصر روم داده بود، باعث کشیده شدن مریم به بستر بیماری می‌شود؛ همچنین وجود شیرین خود مزید بر علت است تا در جوانی دار فانی را وداع گوید. مریم و شکر دو رقیب عشقی برای شیرین در منظومه خسرو و شیرین نظامی شناخته شده‌اند. مریم بانویی باصالت و وفادار است. اگرچه او از عشق خسرو نسبت به شیرین مطلع می‌شود و می‌داند خسرو دلباخته او نیست، همه تلاشش را می‌کند تا کاشانه خود را سرسامان دهد:

ز مریم بود در خاطر هراسش که مریم روز و شب می‌داشت پاسش
به مهد آوردنش رخصت نمی‌یافت به رفتن نیز هم فرصت نمی‌یافت
(نظامی، ۱۳۷۶: ۱۸۳)

بنابراین از آنجایی که سرنوشت مریم با خسرو پیوند یافته است، به او وفادار می‌ماند و عشق خسرو به بانوی آرامی را تحمل می‌کند. «خسرو دلش در گرو عشق شیرین بود؛ اما مصلحت پادشاهی را در رعایت خاطر مریم می‌دید و میان عاشقی و مصلحت‌اندیشی سرگردان مانده بود» (سعیدی سیرجانی، ۱۳۶۷: ۵۳). نگاه مریم به شیرین در گفت‌وگوی با خسرو چنین است:

مرا با جادویی هم حقه سازی که برسازد ز بابل حقه‌بازی
تو را بفریبید و ما را کند دور تو زو راضی شوی ما از تو مهجور
(همان: ۱۹۶)

۸-۳ سرمایه اقتصادی مریم

مریم یا ماریا، دارای سرمایه، خدم و حشمی است که پادشاه روم همراه وی کرده است. او در اوج لایه‌های اشرافیت زیسته و از مکتب شاهی برخوردار است. خسرو که بر اثر تهاجم بهرام چوبین و در خطر افتادن تاج و تخت خود، منهزم است، راهی به جز مددخواهی از امپراتور روم ندارد؛ پس از سرمایه‌های اقتصادی و اقتدار شاهی پدر مریم بهره‌مند می‌شود. در واقع، منابع نظامی و مالی بسیاری برای جنگ از پدر مریم به دست می‌آورد:

چو روزی چند شاه آنجا طرب کرد
سپاهی داد قیصر بی‌شمارش
به یاری خواستن لشگر طلب کرد
به زر چون زر مهیا کرد کارش
ز بس لشگر که بر خسرو شد انبوه
روان شد روی هامون کوه در کوه
(همان: ۱۶۰)

حمایت‌های لجستیکی و نظامی موریس رومی (پدر مریم) و جنگجویانی که این امپراتور در اختیار خسرو نهاده است، از این پس، بخشی از سرمایه‌های تعیین‌کننده قدرت مریم می‌شوند و کمترین نقش آنها در زندگی مریم، نقش جهیزیه طلائی اوست - به‌ویژه اینکه این جنگجویان، به‌نوعی سرجهیزیه و حافظان مریم هستند - هم خسرو در میدان رقابت‌های عشقی، ناگزیر به مراعات آنهاست و هم مریم هوش و قدرت استفاده از آنها را دارد. با این حال، این سرمایه‌ها به‌سبب زیرکی شیرین فقط می‌توانستند او را بین طرب و تلخکامی معلق نگه دارند:

شدد آواز نشاط و شادکامی
چو فرخ شد بدو هم تخت و هم تاج
ز مرو شاهجان تا بلخ بامی
نه آن غم را ز دل شایست رانندن
درآمد غمزۀ شیرین به تاراج
به حکم آنکه مریم را نگه داشت
ز بی‌یاری پیایی بود رنجش
نمی‌گویم طرب حاصل نمی‌کرد
کز او بر اوج عیسی پایگه داشت
طرب می‌کرد لیک از دل نمی‌کرد
اگرچه پادشاهی بود و گنجش
(همان: ۱۶۶)

۹-۳ سرمایه اجتماعی مریم

سرمایه اجتماعی مریم، اشرافیت و حلقه‌های متصل به آن است. او از ابرقدرتی و اقتدار پدرامپراتور، برخوردار است. میدان سیاسی از برگ‌های برنده اوست؛ زیرا خسرو پرویز شکست‌خورده، در میدان سیاست، مدیون موریس امپراتور روم (پدر مریم) و حمایت‌های تجهیزاتی لجستیکی و جنگجویان رومی است. فرار خسرو از جنگ با دشمن، پناهندگی به روم و حمایت‌خواهی از امپراتوری رقیب، مریم را در موقعیت ممتازی قرار می‌دهد. چنین موقعیت و میدانی در اختیار اوست؛ پس می‌کوشد تا از این سرمایه‌ها برای رسیدن به هدف خود بهره‌بردارد که همانا شهبانویی ایران زمین است و تا حدودی نیز موفق می‌شود؛ بنابراین، از خسرو تضمین گرفته می‌شود که مریم تنها شهبانو بماند:

ملک را داده بُد در روم سوگند
که با کس در نسازد مهر و پیوند
پس آنگه بر زبان آورد سوگند
که با کس در نسازد مهر و پیوند
به هوش زیرک و جان خردمند
به تاج قیصر و تخت شهنشاه
برآویزم ز جور خویشتن را
به گردن برنهم مشکین رسن را
که جغد آن به که آبدای نیند
همان به کوه در آن وادی نشیند
(همان: ۱۸۲)

سرمایه اجتماعی مریم و تهدید او به خودکشی، به خسرو اجازه نمی‌دهد که روی به سوی شیرین آورد:

من از بهر صلاح دولت خویش
که ترسم مریم از بس ناشکیبی
نیارم رغبتی کردن بدو بیش
چو عیسی برکشد خود را صلیبی...

از آن او را چنانچه آزرَم دارد
 که از پیمان قیصر شرم دارد
 (همان: ۱۹۸)

۱۰-۳ سرمایه فرهنگی مریم

سرمایه فرهنگی او مهارت و تعلیمات درباری و شاهزادگی اوست. شیرین سرمایه‌ها و میدان‌های فعالیت او را خوب می‌شناسد و مصمم است که نگذارد سرمایه صاحب‌کلاهی مریم، بر قدرت سربند شاهی او به برتری رسد و وضعیت بازندگی میدان را بر او تحمیل کند:

و گر مریم درخت قند کشته است
 و گریز او را دعوی صاحب‌کلاهی است
 نخواستیم کردن این تلخی فراموش
 رطب‌های مرا مریم سرشته است
 مرا نیز از قصب سربند شاهی است
 که جان شیرین کند مریم کند نوش
 (همان: ۲۰۵)

۱۱-۳ سرمایه نمادین مریم

سرمایه نمادین مریم شاهدختی اوست؛ شاهدختی که پدرش سلطنت را به خسرو برگردانده است. این اقدام، مریم را در چشم خسرو و هواداران او بسیار محترم کرده است. او شهبانوی خسروی با مزیت تاج‌بخشی از جانب پدر است. بیماری مریم از سرمایه نمادین او می‌کاهد. «سرمایه نمادین هر فردی نه تنها در حال تغییر بلکه در واکنش به وضعیت و ساختار میدان دائماً در سیلان و جریان دگرگونی قرار دارد» (گرنفل، ۱۳۸۹: ۲۰۶). پس مسلم است که شناخت‌ناپذیری مسیرها و سرانجام‌های فرایند تاریخی دقیقاً با شناخت‌ناپذیری نقش‌آفرینان تاریخ پاسخ داده می‌شود. این انسان‌ها موقتاً و بر اثر شرایط عینی و ذهنی مشخص و معینی دچار انزوا نمی‌گردند؛ بلکه اساساً و از بنیاد تنها هستند (لوکاج، ۱۳۹۱: ۳۸۹). مریم با تمام سرمایه نمادینی که دارد، در دربار خسرو تنهاست؛ ولی به تنها عشق خسرو تبدیل نمی‌شود:

وز آنجا نیز یکران راند یکسر
 عظیم آمد چو گشت آن حال معلوم
 حساب طالع از اقبال گشودش
 چو قیصر دید کامد بر درش بخت
 چنان در کیش عیسی شد بدو شاد
 دو شوه را در زفاف خسروانه
 حدیث آن عروس و شاه فرخ
 همان لشگر کشیدن با نیاطوس
 به قسطنطنیه شد سوی قیصر
 عظیم‌الروم را آن فال در روم
 به عون طالع استقبال کردش
 بدو تسلیم کرد آن تاج با تخت
 که دخت خویش مریم را بدو داد
 فراوان شرط‌ها شد در میانه
 که اهل روم را چون داد پاسخ
 جناح آراستن چون پر طاوس
 (نظامی، ۱۳۷۶: ۱۶۰)

مریم با این همه سرمایه و این همه ازدحام جایگاهی، دچار نوعی انزوای خودخواسته می‌شود. بر اثر همین وضعیت، پیش از مرگ، میدان را به شیرین واگذار کرده است؛ اما تعهد و قول و قرار خسرو، شرایط را تا حدودی به نفع مریم متعادل نگه می‌دارد و در فرجام، مرگ او میدان را به تمامی، به نفع شیرین متحول می‌کند.

۱۲-۳ شکر

شکر از دارایی و ثروت‌های حقیقی و نمادین برخوردار است. از نظر جایگاه اجتماعی و سرمایه اجتماعی، او در لایه‌های اشرافیت زیسته است؛ رفتار اشرافی (آریستوکراتیک) او برآمده از جامعه شرف (جامعه‌ای که معتقد به ارزش‌های بلند نیک‌نامی است) است.

۱۳-۳ سرمایه اقتصادی شکر

سرمایه اقتصادی شکر کنیزکان فراوان و بی‌نظیر و امکانات بسیارش است. شکر به‌واسطه کنیزکان و حرفه‌ای که دارد، قضاوت‌هایی از دور درباره او می‌شود. در آغاز و به‌خاطر همین قضاوت‌های دورادور، ذهن خسرو نسبت به او، معطوف به یک نجیب‌زاده با حفظ حریم اخلاقی نیست. خسرو با توصیفات که از زیبایی او شنیده است و ذهنیات نازیبایی که از مرام او دارد، برای نزدیک شدن به او در تردید است؛ اما لغزش‌های اخلاقی، تنوع‌خواهی و نیز انتقام از شیرین، او را مجذوب شکر می‌کند:

شکر نامی که شکر ریزد، او بود
نباتی کز سپاهان خیزد، او بود
کنیزان داشتی رومی و چینی
کز ایشان هیچ‌گاه مثلی نبینی
(نظامی، ۱۳۷۶: ۲۸۰)

۱۴-۳ سرمایه اجتماعی شکر

شکر جامعه‌پذیری بالایی دارد؛ در میان اجتماع آنقدر شناخته شده است که قلمرو آوازه و شهرتش از مداین و کاخ شاهی گذشته است. عیبی که یکی از راویان از شکر برای خسرو تعریف کرده است، بعدها در مواجهه حضور خسرو و شکر رنگ می‌بازد. یکی از این افراد پایگاه اجتماعی او را نوعی عشرتکده‌داری تعریف کرده است. سعیدی سیرجانی نیز در کتاب *سیمای دوزن* (۱۳۶۷: ۱۶) با اشاره به عجز خسرو در برابر مریم، خسرو را در برابر شکر نیز ناتوان می‌یابد؛ حال آنکه این حالت ناشی از استفاده حسابگرانه شکر از سرمایه‌های خود در میدان عمل است:

چو خسرو بر سر کوی شکر شد
سپاهان قصر شیرینی دگر شد
جز این عیبی ندارد آن دلارام
که گستاخی کند با خاص و با عام
به هرجایی که باد آرام گیرد
چو لاله با همه کس جام گیرد
ز روی لطف با کس در نسازد
که آنکس خانمان را در نیازد
(همان، ۲۸۰)

۱۵-۳ سرمایه فرهنگی شکر

سرمایه فرهنگی شکر دانایی اوست. او مهارت فراوانی در بازی‌های سیاسی دارد و دارای قدرت رام‌کنندگی عادات شاهانه و نرم کردن غرور آنان است:

چو ویسه فتنه‌ای در شه‌بوسی
چو دایسه آیتسی در چاپلوسی
(همان، ۲۸۰)

در میدانی که تنوع‌خواهی‌های خسرو آن را ترسیم می‌کند، او این سرمایه را به‌درستی به کار می‌گیرد. شکر نیز خواهان تک‌همسری خسرو و شهبانوشدن است. برای رسیدن به مقصود، به‌جای خود کنیزکی را هم‌بستر شاه می‌کند. شاه که فکر می‌کند شب را با شکر غنوده است، فردا از شکر می‌پرسد مهمانت را چگونه دیده‌ای؟ شکر طعنه‌ای ایهام‌واره، پندآمیز و پندآموز به او می‌زند و می‌گوید:

یکی عیب است، اگر ناید گرانت
که بویی در نمک دارد دهانت
نمک در مردم آرد بوی پاکی
تو با چندین نمک چون بوی ناکی؟
(همان، ۲۸۲)

شکر نیز از خسرو می‌خواهد که ارزیابی‌اش را از میزبان بازگوید. خسرو عین شکر، تنوع‌خواهی او را عیب او برمی‌شمارد:

چو دور چرخ با هرکس بسازیم
چو گیتی با همه کس عشق بازیم
نداری مرغی، ای تمثال چینی
چرا هر لحظه بر شاخی نشینی
غلاف تـازگی داری، دریغی
که هر ساعت کنی بازی به تیغی
(همان: ۲۸۳)

شکر که با نشان دادن و رونمایی از سرمایه‌های اقتصادی و اجتماعی خویش، نشان داده است که اشراف‌زاده‌ای لایق است، در آخر، سرمایه فرهنگی خویش را که نجات اشرافی در جامعه شرف است، به رخ خسرو می‌کشد:

جوایش داد شکر کی جوانمرد
چه پنداری کز این شکر کسی خورد
به ستاری که ستر اوست پیشم
که تا من زنده‌ام بر مهر خویشم
نه کس با من شبی در پرده خفتست
نه درم را کسی در دور سفته است
کنیزان من اند اینان که بینی
که در خلوت تو با ایشان نشینی
(همان: ۲۸۴)

۱۶-۳ سرمایه نمادین شکر

شکر کاریزمای شهرت دارد تا آنجاکه از نظر مردم زبندۀ بزم شاهان است:

یکی گفتا: سزای بزم شاهان
شکر نامی است در شهر سپاهان
به شکر بر ز شیرینش بیداد
وزو شکر به خوزستان به فریاد
(همان: ۱۶۱۰)

قدرت پیوسته در معرض تهدید است؛ تهدید از سوی حقیقت که پرده از ظواهر آن برمی‌دارد (فکوهی، ۱۳۹۲: ۲۹۱). شکر همه سرمایه‌های در اختیارش را به کار می‌گیرد؛ اما سرمایه‌های اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و به‌ویژه سرمایه نمادین او از شیرین کمتر است؛ از همین روی، میدان را به سبب نقصان سرمایه فرهنگی و نمادین به شیرین می‌بازد؛ تا آنجا که پس از خواستگاری خسرو از او، متأثر از سرمایه‌های شیرین، بازنده رقابت است. بازگشت خسرو به شیرین، هم به خاطر شناختی است که خسرو از شیرین دارد و هم متأثر از زیبایی او و هم برگرفته از دیگر سرمایه‌های زنانه وی است:

ز شیرین تا شکر فرقی عیان است
که شیرین جان و شکر جای جان است
پری روی است شیرین در عماری
پرنده او شکر در پرده‌داری
بدارد اینقدر هر کش تمیز است
که شکر بهر شیرینی عزیز است
دلش می‌گفت: شیرین بایدم زود
که عیشم را نمی‌دارد شکر سود
(نظامی، ۱۳۷۶: ۲۷۶)

۱۷-۳ مهین بانو

در منظومه خسرو و شیرین، مهین بانو راهنما و هدایت‌گر شیرین به سمت خوبی‌هاست و همواره شیرین را به اصول عفت و خویشتن‌داری راهنمایی می‌کند. وی را می‌توان پیر خردمند یا همان خرد درون تجسم کرد:

نظامی در توصیف مهین بانو می‌گوید:

ندارد شسوی و دارد کـامرانی
به شادای می‌گذارد ز نـدگانی
ز مردان بیشتر دارد سـترگی
مهین بانوش خوانند از بزرگی
شمیرا نـام دارد آن جـهانگیر
شمیرا را مهین بانوسـت تفسیر
(همان: ۴۹)

مهین‌بانو در رأس سرزمین خود قرار دارد. او زنی مهربان‌تر و دلسوزتر از مادر برای شیرین است. در بزرگی و نسب بی‌همتاست. زنی مقتدر، خیرخواه و مشاوره‌ی دانا برای شیرین است. گرچه او از نبود شیرین بی‌تاب و کم‌طاقت بود، در مقابل بزرگان ایستاد و از اقدامات و کارهای عجولانه‌ی آنان درباره‌ی شیرین جلوگیری کرد. مهین‌بانو خردمندانه شیرین را پند می‌دهد و شیرین هم نصیحت‌ها و پندهای عمه‌اش را گوش فرامی‌دهد و به آنها پای‌بند است.

از صفات منسوب به مهین‌بانو «شوق و شفقت مادرانه، قدرت جادویی زنانه، فرزاندگی، رفعت روحانی که برتر از دلیل و برهان است، هر غریزه و انگیزه‌ی یاری‌دهنده، هر آنچه که مراقبت می‌کند و می‌پروراند، است» (یونگ، ۱۳۷۷: ۲۴). مهین‌بانو، بانویی بسیار آگاه است. او تلاش می‌کند دل شیرین را با خود همسو نگه دارد تا در زمان مناسب، او را با نصیحت‌ها و پندهایش آگاه کند:

ز گنج خسروی و ملک شاهی فدا کردش که می‌کن هرچه خواهی
دلش می‌داد تا فرمان پذیرد قوی‌دل گردد و درمان پذیرد
(نظامی، ۱۳۷۶: ۱۱۲)

مهین‌بانو معشوق خسرو نیست. در این جستار، پردازش به او، به‌خاطر نقشی است که در داستان ایفا می‌کند. او از جمیع سرمایه‌ها برخوردار است؛ هم خود دارای موقعیت و میدان است و هم موقعیت و میدان‌سازی می‌کند:

«زنی فرمانده است از نسل شاهان شده جوش سپاهش تا سپاهان
(سرمایه فرهنگی)
همه اقلیم اران تا به ارمن مقرر گشته بر فرمان آن زن
(سرمایه اجتماعی و نمادین)
ندارد هیچ مرزی بی‌خراجی همه دارد، مگر تختی و تاجی
(سرمایه اقتصادی)
هزارش قلعه بر کوه بلند است خزینه‌اش را خدا داند که چند است
(سرمایه اقتصادی)
ز جنس چارپا چندان که خواهی به افزونی فزون از مرغ و ماهی
(سرمایه اقتصادی)
ندارد شسوی و دارد کبامرانی به شادی می‌گذارد زندگانی
(سرمایه اجتماعی)
ز مردان بیشتر دارد سترگی مهین‌بانوش خوانند از بزرگی
(سرمایه فرهنگی و نمادین)
نشست خویش را در هر هوایی به هر فصلی مهیا کرده جایی
(منش، عادت‌واره)
به فصل گل به موقان است جایش که تا سرسبز باشد خاک پایش
(سرمایه اقتصادی)
به تابستان شود بر کوه ارمن خرامد گل‌به‌گل خرمن‌به‌خرمن
(دارندگی املاک، سرمایه اقتصادی)

کنند در جستن نخجیر پرواز (املاک و مهارت، سرمایه اقتصادی)	به هنگام خزان آید به ابخاز
که بردع را هوای گرمسیر است (املاک و سرمایه اقتصادی)	زمستانش به بردع میل چیر است
به هر فصلی هوایش اختیار است (املاک و سرمایه اقتصادی)	چهارش فصل ازینسان در شمار است
جهان خوش خوش به بازی می گذارد (منش و عادت واره)	نفس یک یک به شادی می شمارد
برادرزاده ای دارد دگر هیچ (سرمایه های اقتصادی و اجتماعی)	درین زندانسرای هیچ بریچ
(نظامی، ۱۳۷۶: ۵۰-۴۹)	

میدانی که پیش روی مهین بانو است، به قدری مبهم است که جرأت تصمیم گیری را برای او مشکل می کند؛ گویی دچار نوعی درماندگی اجتماعی شده است. از یک سو باید به مسئولیت زن شاهی خود و انتقال تاج و تخت پس از خود به شیرین بیندیشد و از سوی دیگر متوجه حیات اجتماعی شیرین در کسوت شهبانوی است که معلوم نیست پس از ازدواج با خسرو تکلیف تخت و تاج چه می شود. او یک درگیری ذهنی دیگر نیز دارد و آن عشق و عاطفه اش به شیرین است. از نظر عاطفی با عاشقانگی شیرین همدلی می کند و در فرجام فهم اجتماعی او به اجرای عاطفه اش کمک می کند؛ گویی به تعلیماتی که به شیرین داده است و خودتعلیمی های شیرین و مهارت های خودتنظیمی و سرمایه های اجتماعی و فرهنگی شیرین اعتماد دارد. او به سرمایه خانوادگی و خاندانی خود که اینک جایگاهی مهم و سرمایه اجتماعی عظیمی برایش به ارمغان آورده و او در اختیار برادرزاده اش قرار داده است، ایمان دارد؛ بنابراین دست شیرین را برای اتخاذ تصمیم خردمندانه در عشق بازمی گذارد:

همه لشگر به خدمت سر نهادند	به نوبت گاه فرمان ایستادند
که گر بانو بفرماید به شبگیر	پی شیرین برانیم اسب چون تیر
مهین بانو به رفتن میل نمود	نه خود رفت و نه کس را نیز فرمود
	(همان: ۷۵)

۴- نتیجه

نظامی گنجوی در داستان خسرو و شیرین به همه طبقات از فرادست تا فرودست می پردازد. مسئله شخصیت های عاشق داستان، گاهی بقا در موقعیت است و گاهی هدف. کنشگری، هویت خواهی و هویت یابی شخصیت ها در فضای اجتماعی نشان می دهد که اغلب شخصیت های داستان می کوشند از نظم اجتماعی و حاکم بر محیط پیروی کنند. در میان آنها تنها شیرین است که هر جا از دستش برآید ساختارگریزی و تابوشکنی می کند.

مریم در جدال نقش ها و در میدان داستان، همه سرمایه هایش را به کار می گیرد تا بانوی نخست ایران شود. سرمایه اقتصادی او که زر و سیم و خدم و حشم است، در میدان تفاخر به اشرافیت و رقابت با شیرین به درستی و با ظرافتمندی به کار گرفته می شود. سرمایه اجتماعی او بر سلسله مراتب خانواده، اجتماع و شاهزادگی او متمرکز است و به وسیله پدرش (امپراتور روم) در قالب تجهیزات نظامی و اختصاص جنگجویان رومی در اختیار اوست تا در رسیدن به هدف وی (شهبانویی

ایران‌زمین) به کار آید. سرمایه فرهنگی او از منش شاهی و شناخت دربار، درک درست از نظام شاهنشاهی، عناصر قدرت، تناسب قدرت و سلسله‌مراتب و آداب آن است.

سرمایه نمادین او شه‌دختی و کاریزمای دخترشاهی اوست. او شاهزاده‌ای از کشوری بیگانه و از یک امپراتوری عظیم و نیرومند و رقیب است که اکنون پدرش نقش یاریگر و تاج‌بخش برای شهریار نوپای ایران ایفا می‌کند و این از مزیت‌های سرمایه‌ای اوست. به‌کار بستن همین سرمایه‌هاست که در میدان متنوع عشق، خسرو پرویز را متعهد می‌کند تا با مریم وصلت کند. مریم تنها یک شهبانو نیست؛ بلکه تا زنده است سفیر و عامل صلح بین ایران و روم است. البته نجای ایران ولیعهدزایی او را به‌خاطر نسب غیرایرانی مادر، مخالف منشور شاهی می‌دانند و بر نمی‌تابند؛ در فرجام هم، همین ناهنجاری سیاسی نژاد و عدول از قواعد بازی در میدان شاهی در نهاد شیرویه بارور می‌شود و سینه خسرو را می‌شکافد و به‌تبع آن جگرگاه شیرین نیز شکافته می‌شود.

از آن‌سو، شکر وضعیت دیگری دارد؛ نه میدان برای او میدان مناسبی است و نه سرمایه‌هایش وزن و سنگ لازم برای رقابت در بالاترین لایه اشرافیت دارند. تک‌تک و مجموع سرمایه‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و نمادین شکر نسبت به مریم و شیرین بسیار کم است؛ شکر اساساً از اول رقیب مریم نیست؛ بلکه رقیبی است در بازه پسامریم علیه شیرین. با این حال، او از سرمایه‌هایش در حد بضاعت بهره می‌برد و به‌نوعی ازدواج‌گونی با خسرو - چیزی که امروزیان ازدواج موقتش می‌نامند - می‌رسد که همین مقدار هم در بازی سرمایه‌ها دست‌آورد کمی نیست.

از دگرسو، شیرین وضعیتی به‌مراتب پیچیده‌تر دارد؛ گاه در میدان، آزادی برابر و فرصت برابر ندارد. میدان‌هایش تودرتو، چندلایه، پیچیده و موسع‌اند و اغلب ثابت نیستند؛ بنابراین خطاها و بدبهره‌وری‌هایش از هر سرمایه، خسارت‌های جبران‌ناپذیری به بار می‌آورد. هنر او، میدان‌شناسی و رقیب‌شناسی هوشمندانه اوست. رقیبی زبردست چون مریم دارد که او نیز همانند خودش، این هنرهای فراست‌مندانه و سرمایه‌های هم‌تراز را دارد. او مریم را به‌لحاظ زندگی در موقعیت شاهانگی و جایگاه یاریگر و تاج‌بخشی پدر، به‌درستی رقیب اصلی و نیز شکر را رقیب دوم می‌شناسد. اگرچه از منظر اشرافیت، میدان و موقعیت، شکر را هم‌تراز خود نمی‌داند، متوجه ترفندهای دلبرانه او نیز هست و شکر را نیز دست‌کم نمی‌گیرد؛ پس برای ایجاد سلطه در میدان، همه سرمایه‌هایش را به کار می‌برد.

شبدیز، هم سرمایه اقتصادی و هم سرمایه نمادین شیرین است. در یک میدان، سوار بر این اسب بادپا به مداین می‌گریزد تا خسرو را بیابد. در میدان دیگر شبدیز را که به‌خاطر اسطورگی سرمایه نمادین اوست، به خسرو می‌بخشد تا در سخاوت دست‌بالا را بیابد. شیرین اوتوریت شاهی دارد؛ ملکه قلب‌هاست؛ خواستار برابری اجتماعی است. در دوران ولیعهدی است و جامعه انتظار پادشاهی او را می‌کشد. اینها از سرمایه‌های بارز نمادین اوست که آن را در ایجاد سلطه به کار می‌گیرد و از طریق آن، نقش ممتاز ایفا می‌کند. با هوش فرهنگی و سرمایه فرهنگی خود، در میدان ورزشی و میدان موسیقایی، مهارت چوگان را در زمین بازی و مهارت زبان‌آوری را از طریق آواز نکیسا به رخ خسرو اپرویز (شکست‌ناپذیر) می‌کشد؛ در همه میدان‌های رقابت می‌کوشد تا در چمبره خشونت و خشونت‌های نمادین و انحرافات اجتماعی گرفتار نیاید؛ اما ناپسری‌اش شیرویه (زاده رقیب او مریم) که در لایه‌های پنهان نظام خشونت‌خیز دربار رشد کرده است، در فرجام، قاعده بازی را با کشتن پدر به هم می‌زند و می‌کوشد شیرین را تصاحب کند و بدین ترتیب، صورت‌بندی رفتارهای مشروع را از سقف عاطفه‌مندی اخلاقی به سطح رفتار نامشروع تنزل دهد. شیرین که نخستین‌بار در چشمه - که نماد پاکی است - خسرو را ملاقات کرده است، از سرمایه شرافت فرهنگی خود، یعنی نجابت بهره می‌گیرد و آخرین سرمایه نمادین و فرهنگی خود، یعنی جان پاک را به کار می‌بندد تا پیکر دشنه‌خورده و بی‌جان خسرو را با خون تازه خود گرم نگه دارد. سرانجام، وی در آخرین میدان، سرمایه

نجابتش را به منظور نیکنامی و وفاداری به شرف خاندانی، هزینه می‌کند و بدینگونه با همین «صرف سرمایه‌ها» خود را در ادبیات غنایی جهان مانا کرده است.

پی‌نوشت

۱. جلال ستاری آورده است که به واسطه شباهت واژه آرامی و ارمنی، در دوره‌های بعد، شیرین را ارمنی دانسته‌اند. آرامیان با تازیان از یک نژاد بوده‌اند و زبان آرامی نزدیک به زبان تازی است (رک. ستاری، ۱۳۶۸: ۱۱۴-۱۱۳).

منابع

بورديو، پي‌ير (۱۳۸۹). *شکل‌های سرمایه در سرمایه اجتماعی* (اعتماد، دموکراسی و توسعه)، به‌کوشش کیان تاجبخش، تهران: تیراژه.

بورديو، پي‌ير (۱۳۹۹). *تمايز، نقد اجتماعی قضاوت‌های ذوقی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.*
توسلی، غلام‌عباس (۱۳۸۳). *تحلیلی از اندیشه پي‌ير بورديو درباره فضای منازعه‌آمیز اجتماعی و جامعه‌شناسی، نامه علوم اجتماعی، ۲۳، ۱-۲۵.*

جنکینز، ریچارد (۱۳۸۵). *پي‌ير بورديو، ترجمه لیلا جوافشان و حسن چاوشیان، تهران: نشر نی.*
حسینی، زهرا، و سالارکیا، مژده (۱۳۹۲). *بررسی تأثیر سرمایه‌های زنان بر نقش سلطه در رمان رؤیای تبت براساس نظریه کنش پي‌ير بورديو، پژوهشنامه ادبیات داستانی دانشگاه رازی، ۴، ۱۷-۴۰.*

حسینی، مریم، و گلمرادی، صدف (۱۳۹۵). *نقد جامعه‌شناسانه سرمایه‌های شخصیت‌های زن در رمان نیمه غایب براساس نظریه انواع سرمایه پي‌ير بورديو، فصلنامه ادبیات پارسی معاصر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۲۰، ۲۷-۴۵.*
رامین، علی (۱۳۸۷). *پي‌ير بورديو و جامعه‌شناسی هنر، مبانی جامعه‌شناسی هنر (مجموعه مقالات)، تهران: نشر نی.*
زرین‌کوب، عبدالحسین (۱۳۸۶). *پير گنججه در جستجوی ناکجاآباد، تهران: نشر سخن.*

ستاری، جلال (۱۳۶۸). *افسون شهرزاد، تهران: توس.*
سعیدی سیرجانی، علی‌اکبر (۱۳۶۷). *سیمای دو زن (شیرین و لیلی در خمسه نظامی)، تهران: نشر نو.*
فکوهی، ناصر (۱۳۹۴). *تاریخ اندیشه و نظریه‌های انسان‌شناسی، تهران: نشر نی.*

گرنفل، مایکل، (۱۳۸۹). *مفاهیم کلیدی پي‌ير بورديو، ترجمه محمدمهدی لیبی، تهران: نشر افکار.*
گلمرادی، صدف، فقیهی، حسین، و فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۹۳). *نقد جامعه‌شناسانه سرمایه‌های زنان در رمان قصه تهمینه محمد محمدعلی براساس نظریه انواع سرمایه پي‌ير بورديو، جامعه‌شناسی هنر و ادبیات، ۶ (۱)، ۲۳-۴۱.*

گلمرادی، صدف (۱۳۹۴). *نقد جامعه‌شناختی سرمایه‌های اجتماعی و فرهنگی زنان در رمان دل فولاد اثر منیرو روانی‌پور براساس نظریه انواع سرمایه پي‌ير بورديو، فصلنامه نقد ادبی، ۲۹، ۱۶۷-۱۹۱.*
لوکاچ، جورج (۱۳۹۴). *نقد و فرهنگ، ترجمه اکبر معصومیگی، تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.*

لوکاچ، جورج (۱۳۹۱). *رمان تاریخی، ترجمه شهلا فیلسوفی، تهران: نشر اشاره.*
مشفق، آرش، و دوستی، زهرا (۱۳۹۶). *بررسی جامعه‌شناختی رمان پرنده من اثر فریبا وفی، براساس نظریه عمل پي‌ير بورديو، فصلنامه نقد ادبی و سبک‌شناسی، ۳۰، ۱۶۷-۱۴۵.*

میلر، دیوید (۱۳۹۰). *فلسفه سیاسی، ترجمه بهمن دارالشفایی، تهران: نشر ماهی.*
نظامی گنجوی، الیاس (۱۳۷۶). *کلیات حکیم نظامی گنجوی، ج دوم، تصحیح حسن وحید دستگردی، چ دوم، تهران: مؤسسه*

یونگ، کارل گوستاو (۱۳۷۷). *انسان و سمبول‌هایش*، ترجمه محمود سلطانی، تهران: جامی.

- Bourdieu, P. (2001). *Theory of action: practical reasons and rational choice*. (Trans.) Morteza Mardiha. Tehran: Naghsh and Negar Publication [In Persian].
- Bourdieu, P. (2012). *Distinction, social critique of taste judgments*. (Trans.) Hassan Chavoshian. Tehran: Nei Publication [In Persian].
- Bourdieu, P. (2019). *Lesson about lesson*. (Trans.) Nasser Fakuhi. Tehran: Nei Publication [In Persian].
- Bourdieu, P. (2010). *Forms of capital in social capital (trust, democracy and development)*. (Trans.) Kian Tajbakhsh. Tehran: Tirazheh [In Persian].
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94.
- Fakuhi, N. (2015). *The history of anthropological thought and theories*. Tehran: Nei Publication [In Persian].
- Gernfell, M. (2000). *Keyboard Concepts*. (Trans.) Mohammad Mehdi Labibi. Tehran: Afkar Publication [In Persian].
- Golmoradi, S., Faghihi, H., & Fazeli, N. (2014). Sociological critique of women's capital in the novel of Tahmineh Tale by Mohammad Mohammad Ali based on Bourdieu's theory of different types of capital. *Journal of Sociology of Art and Literature*, 6(1), 23-41 [In Persian].
- Golmoradi, S. (2015). Sociological critique of women's social and cultural capital in the novel Del Foolad by Moniro Ravanipour based on Pierre Bourdieu's theory of capital types. *Journal of Literary Criticism*, 29, 167-191 [In Persian].
- Green, W. H. (1993). *Econometric analysis*. Macmillan Publishing Company.
- Griller, R. (1996). The return of the subject? The methodology of Pierre Bourdieu. *Critical Sociology Journal*, 22(1).
- Hosseini, M., & Golmoradi, S. (2016). Sociological critique of the capitals of female characters in the novel of the Absent Novel based on Pierre Bourdieu's theory of capital types. *Quarterly Journal of Contemporary Persian Literature (Institute of Humanities and Cultural Studies)*, 20, 27-45 [In Persian].
- Hosseini, Z., & Salarkia, M. (2013). Investigating the impact of women's capital on the role of dominance in the Tibetan Dream novel based on Pierre Bourdieu's theory of action. *Journal of Fiction Literature (Razi University)*, 40 [In Persian].
- Jenkins, R. (2006). *Pierre Bourdieu*. (Trans.) Leila Jawafshan and Hassan Chavoshian. Tehran: Nei Publication [In Persian].
- Jung, C. G. (1996). *Man and his symbols*. (Trans.) Mahmoud Soltanieh. Tehran: Jami Publication [In Persian].
- Lukacs, G. (2015). *Criticism and culture*. (Trans.) Akbar Masoom Beigi. Tehran: Negah Publication Institute [In Persian].
- Lukacs, G. (2000). *Historical novel*. (Trans.) Shahla Philosophy. Tehran: Nashr Publication [In Persian].
- Miller, D. (2011). *Political philosophy*. (Trans.) Bahman Darolshafaei. Tehran: Mahi Publication [In Persian].
- Moshfeghi, A., & Doosti, Z. (2017). Sociological study of My Bird novel by Fariba Wafi, based on Pierre Bourdieu's theory of action. *Quarterly Journal of Literary Criticism and Stylistics*, 30, 145-167 [In Persian].
- Nezami Ganjavi, E. (1997). *Generalities of Hakim Nezami Ganjavi*. Volume II. Khosrow and Shirin, (Emend) Hassan Vahid Dastgerdi. Vol. II. Tehran: Ataii Publication Institute [In Persian].
- Ramin, A. (2007). *Pierre Bourdieu and the Sociology of Art*. Fundamentals of Sociology of Art (collection of articles). Tehran: Nei Publication [In Persian].
- Saeedi Sirjani, A. A. (1988). *Face of two women (Shirin and Leily in Khamseh Nezami)*. Tehran: Nashre No [In Persian].
- Swartz, D. (1997). *Culture & Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: The University of

Chicago Press.

Tavassoli, Gh. A. (2004). An Analysis of Pierre Bourdieu's Thought. *Social Science Letter*, 23 [In Persian].

Zarinkoob, A. (2007). *Pir Ganjeh in search of nowhere*. Tehran: Sokhan Publication [In Persian].

